

תוכנית "תיאום הורי" מחקר הערכה מעצבת

זהר שרביט אמיליה קפרנוב יואה שורק

עריכת לשון: רויטל אביב מתוק
תרגום לאנגלית (תקציר): אולין איבל
עיצוב גרפי: ענת פרקו-טולדנו

המחקר בוצע ביוזמת מנהל שירותים אישיים וחברתיים במשרד העבודה, הרווחה
והשירותים החברתיים וג'וינט ישראל-אשלים ומומן בסיוע ג'וינט ישראל-אשלים

מכון מאירס ג'וינט ברוקדייל
ת"ד 3886 ירושלים 9103702
טלפון: 02-6557400
brook@jdc.org | brookdale.jdc.org.il

ירושלים | טבת תשפ"א | דצמבר 2020

תקציר

רקע

משפחות המצויות במשבר גירושין בעצימות גבוהה מעסיקות רבות את מערכות הרווחה והמשפט בארץ ובעולם כולו. ספרות המחקר שהצטברה במשך השנים מצביעה על השפעות שליליות ארוכות טווח של משבר זה על הילדים וההורים במשפחות אלו. הוועדה לבחינת מדיניות משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים בנושא הוצאה של ילדים למסגרות חוץ-ביתיות ונושא הסדרי ראייה (ועדת סילמן) הצביעה על מחסור במענים הולמים עבור משפחות אלו, והמליצה על הפעלתה של תוכנית הפיילוט הניסיונית "תיאום הורי", אשר פועלת ברחבי העולם. תוכנית "תיאום הורי" מופעלת בתחנות לטיפול זוגי ומשפחתי ומטרתה לתת מענה טיפולי הולם למשפחות אשר עוברות משבר גירושין בעצימות גבוהה. כמו כן הומלץ על ליווי הפיילוט במחקר הערכה. בשנת 2016 פנתה ג'וינט ישראל-אשלים אל מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל בבקשה לערוך הערכה מעצבת לפיילוט, אשר הופעל בשש תחנות לטיפול זוגי ומשפחתי ברחבי הארץ. המחקר הנוכחי נערך בשנים 2016-2019 וכלל הבניה של מודל לוגי אשר התווה את דרך הפעלת התוכנית, הערכה מעצבת לבחינת הפיילוט והערכה מסכמת לקראת הרחבתו בתחנות נוספות.

מטרה

ההערכה המעצבת נערכה במטרה לסייע למובילי הפיילוט בהתאמתו למשפחות בישראל, לבחון את אופן יישומו ותוצאותיו ולסייע למקבלי החלטות בשיפור התוכנית ובקבלת החלטות הנוגעות להפצתה ברחבי הארץ.

שיטה

ההערכה כללה רכיב כמותי ורכיב איכותני. כלי המחקר ברכיב הכמותי היו: שאלון למילוי עצמי להורים בטרם התיאום ההורי; ריאיון טלפוני עם ההורים שישה חודשים לאחר סיום ההתערבות; ושאלון למילוי עצמי למתאמים (מטפלים זוגיים ומשפחתיים מוסמכים או עו"ס לעניין סדרי דין) בנוגע לכל משפחה, אשר מולא מייד בתום מפגשי התיאום ההורי. כלי המחקר ברכיב האיכותני היו: ראיונות עומק חצי מובנים עם בעלי תפקידים בשלבים שונים של הפעלת הפיילוט; קבוצות מיקוד של מתאמים; ומידע משלוש שאלות פתוחות שההורים נשאלו בראיונות הטלפוניים עימם, כחצי שנה מסיום ההתערבות.

ממצאים

ממצאי הרכיב הכמותי מצביעים על כך שהפיילוט הצליח, במרבית המקרים, לגייס את שני ההורים הנמצאים במשבר גירושין בעצימות גבוהה להגיע באופן תדיר וסדיר למפגשים משותפים. נוסף על כך, נמצאו הישגים חיוביים ומובהקים במדדי התוצאה הרצויים בקרב ההורים שהשתתפו בפגישות התיאום: 87% מן המשפחות הצליחו לגבש הסכמות לפחות מסוג אחד במהלך התיאום ההורי; חל שיפור בהיבט של הוצאת הילדים מן העימות הזוגי; חל שיפור בדרכי התקשורת בין ההורים בנושאים הנוגעים

לגידול ילדיהם, ובו בזמן חלה ירידה בתקשורת השלילית בין ההורים, בעמדות שליליות זה כלפי זה ובהתנהגויות מזיקות ואלומות ביניהם וכלפי הילדים. כמו כן חלה הפחתה ניכרת בפניית ההורים לתביעה בבתי המשפט ובבתי הדין הדתיים, וכן חלה הפחתה במעורבות של עובד סוציאלי (עו"ס) לעניין סדרי דין לאחר התיאום. נמצא כי הגורמים המנבאים את הצלחת התיאום הם: השתתפות בתהליך התיאום ללא השהייתו; מספר מיטבי של פגישות עם שני ההורים (כ-15 פגישות); סיום התיאום בעת השלמת התהליך, על פי תפיסת המתאמים; ועצימות עימות גבוהה שאינה חמורה.

לצד הישגי הפיילוט, נמצאו גם אתגרים אשר הקשו על תהליך התיאום ועל השגת התוצאות הרצויות: ב-69% מן המקרים תקופת ההכנה של ההורים לתיאום הייתה ארוכה מן המתוכנן וב-76% מן המקרים, הסתיים התיאום בטרם השלמתו, על פי תפיסת המתאמים. 42% מן המשפחות הפסיקו את התיאום בעקבות השהיית תהליך ו-82% מהן לא חזרו לתיאום. כדי לבחון את הקשר שבין עצימות העימות בין ההורים ובין הצלחת התיאום, נבנה מדד 'רמת עצימות עימות גבוהה' קליני וסטטיסטי המייצג שלוש דרגות של עצימות עימות גבוהה (מתונה-גבוהה, אינטנסיבית וחמורה). זאת, בהתבסס על נקודת המוצא כי על אף שכלל ההורים המגיעים לתיאום מצויים בעימות בעצימות גבוהה, ישנן דרגות עצימות הנבדלות בחומרתן. נמצא קשר הפוך מובהק בין רמת עצימות עימות גבוהה ובין הצלחת התיאום על פי מדדי התוצאה הרצויים. כלומר, ככל שעצימות העימות ההורי הייתה גבוהה וחמורה יותר בטרם התיאום, השיפור במדדי התוצאה הרצויים היה נמוך יותר.

ממצאי הרכיב האיכותני מצביעים על כך שעל פי תפיסת אנשי המקצוע בתוכנית, הפיילוט הצליח להגיע גם להורים שנראה שלא ניתן לטפל בהם. הצלחה זו מיוחסת לכך שהתוכנית אינה מתמקדת בעימות הזוגי עצמו. הגורמים שצוינו על ידי אנשי המקצוע כמסייעים בהשגת מטרות התוכנית הם: היות התוכנית מובנית וממוקדת, בעלת נהלים ברורים, וכן שימוש בכלים מגוונים לפיתוח תקשורת הורית מכבדת ובכלים של גישור ופתרון בעיות. אתגרים מרכזיים שעלו מן הראיונות התייחסו לכך שלפי תפיסת אנשי המקצוע, חלק מן המשפחות המשתתפות בתוכנית דורשות התייחסות דיפרנציאלית והתאמה של מטרות התיאום. כמו כן תפקיד המתאם ההורי נתפס כשוחק ותובעני מבחינה נפשית ועבודתם של המתאמים ב"קו" (co) עשויה אף היא להיות מושפעת באופן שלילי מן העימות ההורי העולה בפגישות התיאום. מניתוח השאלות הפתוחות בשאלוני ההורים עולה כי חלק מן ההורים הביעו שביעות רצון מתהליך התיאום אשר שויכה, בין היתר, למקצועיות המתאמים וליכולתם ליצור שיח מכבד וממוקד בילדים, וחלקם הביעו חוסר שביעות רצון מתהליך התיאום אשר שויך, בין היתר, לעלות התיאום, לחוסר יכולת המתאמים לאכוף החלטות והסכמות שמתקבלות בתיאום, להתמקדות רק בילדים ולחוסר בפגישות אישיות עם ההורים.

המלצות

1. לפעול לצמצום השהיות התהליך והנשירה מן התוכנית
2. לבחון התאמה דיפרנציאלית של מטרות התוכנית ומהלכה לסוגים שונים של משפחות, לרמות עימות שונות ולמשכי תיאום שונים
3. לפעול ליישום מלא יותר של התוכנית על פי המודל המתוכנן
4. לפעול לחיזוק המתאמים ולמניעת שחיקתם
5. לערוך מחקר המשך על הטמעת התוכנית ויישומה על פי מסקנות דוח זה

תמצית מנהלים

רקע

משפחות המצויות במשבר גירושין בעצימות גבוהה מעסיקות רבות את מערכות הרווחה והמשפט בארץ ובעולם כולו. עימות בעצימות גבוהה מתבטא באלימות נפשית ו/או פיזית בין ההורים, בסרבנות יום-יומית לקיים את פרטי ההסכם ביניהם, בתביעות חוזרות ונשנות לבית המשפט ובפגיעה בילד הכוללת "שימוש לרעה" בו על ידי אחד ההורים או שניהם לצרכים משפטיים, כלכליים או רגשיים שלהם. ספרות המחקר שהצטברה במשך השנים מצביעה על השפעות שליליות ארוכות טווח על הילדים וההורים במשפחות אלו. הוועדה לבחינת מדיניות משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים בנושא הוצאה של ילדים למסגרות חוץ-ביתיות ונושא הסדרי ראייה (ועדת סילמן) בחנה את השירותים הקיימים לאוכלוסייה זו, והצביעה על מחסור במענים הולמים. הוועדה המליצה על הפעלתה של תוכנית הפיילוט הניסיונית "תיאום הורי" (להלן: התוכנית), אשר פועלת ברחבי העולם, ועל ליוויה במחקר הערכה. בשנת 2016 פנתה ג'וינט ישראל-אשלים אל מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל בבקשה לערוך הערכה מעצבת לתוכנית. תוכנית "תיאום הורי" מופעלת בתחנות לטיפול זוגי ומשפחתי ומטרתה לסייע להורים בהפחתת עצימות העימות ביניהם; לשפר את דרכי התקשורת ביניהם; להפחית את האלימות הנפשית/הפיזית ביניהם; ולהפחית את עומס העבודה מן העובד הסוציאלי (עו"ס) לעניין סדרי דין ומערכת המשפט.

התוכנית פעלה בשנים 2016-2019 במתכונת פיילוט בשש תחנות ברחבי הארץ (ירושלים, נתניה, חיפה, נצרת, בני ברק ומבואות חרמון) ולוותה בהערכה מעצבת. לאחר סיום ההערכה, המשיכה התוכנית לפעול והורחבה לאזורים נוספים בארץ. במסגרת התוכנית ההורים משתתפים בעד 20 מפגשים משותפים עם שני מתאמים (מטפלים זוגיים ומשפחתיים מוסמכים או עו"ס לעניין סדרי דין). השירות כרוך בתשלום לכל הורה, על פי מבחן הכנסות. בכל מפגש עולה נושא הקשור לילדים ובסופו ההורים חותמים על ההסכמות שהגיעו אליהן. הפיילוט נערך בשיתוף משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים וג'וינט ישראל-אשלים. המחקר הנוכחי כלל הבניה של מודל לוגי אשר התווה את דרך הפעלת התוכנית, הערכה מעצבת לבחינתה והערכה מסכמת לקראת הרחבתה בתחנות נוספות.

מטרת המחקר

ההערכה המעצבת נערכה במטרה לסייע למובילי התוכנית בהתאמתה למשפחות בישראל, ולבחון את אופן יישומה ותוצאותיה בקרב אנשי המקצוע ומקבלי השירות המשתתפים בה. תוצאות ההערכה נועדו לתרום לשיפור יישום ההמלצות שנוסחו על ידי ועדת סילמן וועדות המשנה שלה, ולהוות בסיס לקבלת החלטות בנוגע להטמעת התוכנית ברמה הארצית.

שיטת המחקר

המחקר התבסס על שני רכיבים עיקריים:

רכיב כמותי אשר הסתמך על שני מקורות מידע (הורים ומתאמים) ושלושה כלי מחקר:

1. איסוף נתונים מ-204 שאלונים למילוי עצמי אשר הועברו להורים בטרם התיאום ההורי.
2. ראיונות טלפוניים מובנים עם מדגם של 142 הורים אשר הסכימו להשתתף במחקר ומילאו את השאלון הראשוני.
3. 131 שאלונים אשר מולאו על ידי המתאמים בנוגע לכל משפחה שהייתה בטיפולם, בתום מפגשי התיאום ההורי. השאלונים מולאו על כלל המשפחות אשר טופלו בתוכנית הפיילוט.

רכיב איכותני אשר כלל כמה כלי מחקר ומקורות מידע:

1. ראיונות עומק חצי מובנים עם עשרה בעלי תפקידים. הראיונות נערכו בשלוש נקודות זמן לאורך שלוש שנות הפעלת התוכנית, בשלבים שונים של הפעלתה.
2. שאלות פתוחות בריאיון הטלפוני להורים, כחצי שנה מסיום ההתערבות.
3. שתי קבוצות מיקוד של מתאמים.

ממצאים מרכזיים

ממצאי הרכיב הכמותי:

■ נמצאו הישגים חיוביים ומובהקים במדדי התוצאה הרצויים:

- הצלחה בגיבוש הסכמות הנוגעות להורות המשותפת: 87% מן המשפחות הצליחו לגבש הסכמות במהלך מפגשי התיאום ההורי.
 - שיפור בהוצאת ילדים מן העימות הזוגי בין ההורים: חל שיפור ביכולת ובמכוונות של ההורים לפעול בהתאם לצורכי הילדים; חל שיפור בהבנה ובמודעות של ההורים לצורכי הילדים; וחל שיפור ביכולת להפריד בין העימות הזוגי לעימות ההורי.
 - שיפור ברמת התקשורת והיחסים בין ההורים: חל שיפור בדרכי התקשורת בין ההורים בנושאים הנוגעים לגידול ילדיהם ובו בזמן חלה ירידה בתקשורת שלילית ביניהם; חלה ירידה בעמדות שליליות של ההורים זה כלפי זה; וחלה ירידה בהתנהגויות מזיקות ובאלימות פיזית בין ההורים וכלפי הילדים. התוכנית מצליחה, במרבית המקרים, לגייס את שני ההורים להגיע באופן תדיר וסדיר למפגשים משותפים.
 - הפחתה ניכרת בפניית ההורים לתביעות בבתי המשפט/בתי הדין הדתיים ובמעורבות עו"ס לעניין סדרי דין.
- #### ■ עלו אתגרים אשר הקשו על תהליך התיאום ועל השגת התוצאות הרצויות:
- תקופת ההכנה של ההורים לתיאום: ב-69% מן המקרים, תקופת ההכנה לתיאום הייתה ארוכה מן המתוכנן (חודש ויותר).
 - מועד סיום התיאום: ב-76% מן המקרים התיאום הסתיים לפני השלמתו, על פי תפיסת המתאמים.

- **דרכי סיום התיאום:** הסיבות העיקריות להפסקת התיאום היו הפרת הסכם או פרישה של אחד ההורים או שניהם. 42% מן המשפחות הפסיקו את התיאום בעקבות השהיית התהליך ו-82% מהן לא חזרו לתיאום.
- **השפעת רמת העימות על הצלחת התיאום:** נמצא קשר מובהק בין רמת עצימות עימות גבוהה ובין הצלחת התיאום על פי מדדי התוצאה הרצויים. כך, ככל שרמת העימות הייתה גבוהה וחמורה יותר בטרם התיאום, השיפור במדדי התוצאה הרצויים היה נמוך יותר.

■ **נמצאו ארבעה משתנים המסייעים להשגת תוצאות טובות יותר בתיאום ההורי:**

1. השתתפות בתיאום ללא השהיית התהליך
2. מספר מיטבי של פגישות עם שני ההורים (כ-15 פגישות)
3. סיום התיאום בעת השלמת התהליך, על פי תפיסת המתאמים
4. עצימות עימות גבוהה שאינה חמורה

ארבעת משתנים אלו הם גורמים מנבאים להצלחת התיאום במדדי התוצאה הרצויים. כך, ככל שתהליך התיאום התקיים באופן רצוף, ללא השהיות, במספר מיטבי של פגישות, הסתיים כמתוכנן, על פי התרשמות המתאמים, וככל שעצימות העימות לא הייתה חמורה מאוד, כך הצלחת התיאום הייתה גבוהה יותר. גורמים אלו הם בסיס להמשך טיוב התוכנית ותוצאותיה.

■ **ממצאי הרכיב האיכותני:**

■ **התאמת תהליך התיאום לאוכלוסיית היעד:**

- חלק מן המשפחות דרשו התאמה דיפרנציאלית של תהליך התיאום ומטרותיו. מן הראיונות עלה כי התוכנית עשויה להיות מועילה ביותר עבור הורים שהעימות ביניהם הוא "מצבי" כלומר, שאיננו כרוני, עבור הורים הנמצאים בתחילת העימות, בטרם החרפתו, ועבור הורים המסוגלים לראות גם את צורכי הילדים. אנשי המקצוע ציינו כי תוכנית התיאום ההורי מתקשה לתת מענה להורים עם מחלות נפש, להורים עם הפרעות אישיות ולהורים מכורים או אלו המתנהגים באלימות או בעבריינות. כמו כן כאשר להורים יש סכסוך בנושאים כספיים או בנושא הסכמי משמורת זמנית, או כשכבר החל תהליך של ניכור הורי, יש סיכויים נמוכים יותר להפיק תועלת מן התוכנית.
- כדי לעודד הפניית משפחות מתאימות לתוכנית, סיפרו חלק מן המרואיינים כי הצוות המפעיל את התוכנית עורך "מפגשי חשיפה" לשופטים ולעו"סים לעניין סדרי דין, ובהם מוצגים מטרות התוכנית, דרכי העבודה, סוג שיתוף הפעולה הנדרש מהם להצלחת התוכנית והתנאים שבהם ניתן וכדאי להפנות משפחות לתוכנית. מפגשים אלה תורמים לשיפור שיתוף הפעולה, אולם יש צורך להמשיך ולפעול לחיזוק ממשקי העבודה עם אנשי המקצוע המטפלים באוכלוסייה זאת.
- התוכנית הניסיונית בנצרת נתקלה בקשיים בהפעלתה ולכן פרשה מן הפיילוט לפני סיומו. מברור שנעשה לאחר סגירת התוכנית בנצרת ומן הראיונות בנושא עלה כי ישנם קשיים דתיים ותרבותיים בהפעלת התוכנית במתכונת שבה פעלה באוכלוסיות שאינן יהודיות, כגון האוכלוסייה הערבית.

■ תפקיד המתאם ההורי:

- המתאם ההורי צריך להיות עובד סוציאלי בעל רקע של טיפול זוגי או משפחתי.
- תהליך ההכשרה לתפקיד המתאם כולל למידה על מטרת התוכנית, רכישת כלים ומיומנויות ייחודיים לתוכנית והתנסות במשחקי תפקידים. ההכשרה מסייעת להבחין בין שיטות העבודה השגורות בתפקידו המקביל של המתאם כמטפל זוגי/משפחתי או כעו"ס לעניין סדרי דין ובין שיטות העבודה בתוכנית זו. מן הראיונות עלה כי לאנשי מקצוע שלהם אין הכשרה בטיפול משפחתי יש צורך בהשלמת ההכשרה בתחום זה לצורך הצלחה בתפקיד. עוד צוין בראיונות כי ההכשרה לתפקיד לבדה אינה מספיקה, וכי נחוץ תרגול רב, התנסות והדרכה על ההתנסות.
- תפקיד המתאם ההורי הוא תפקיד קשה מבחינה רגשית, בשל החשיפה לעימות בעצימות גבוהה, הוא תובע מחיר נפשי ועשוי להוביל לשחיקה נפשית ומקצועית.
- במסגרת התוכנית ניתנת הדרכה קבוצתית למתאמים הוריים אחת לשבועיים למשך שעה וחצי; במפגשים הקבוצתיים משתפים בדילמות מקצועיות ומקבלים הדרכה. לצד שביעות רצון מן ההדרכה הקבוצתית צוין כי בשל התפקיד הקשה והשוחק מבחינה רגשית ומקצועית ישנו צורך מהותי בהדרכה פרטנית לכל אחד מן המתאמים ההוריים ואף צורך במתן תגמול נוסף.
- לפי תפיסות אנשי המקצוע שרואיינו, העבודה ב'קו' (co) של שני מתאמים הוריים היא הכרחית ויתרונותיה הם הנשיאה המשותפת בנטל הרגשי והאפשרות לדון יחד על כל מקרה. אף על פי שאין זה מחויב המציאות, הובעה תפיסה ברורה הן על ידי אנשי המקצוע הן על ידי ההורים כי רצוי שהמתאמים ההוריים יהיו גבר ואישה, כדי להדגים להורים דיאלוג בריא בין גבר לאישה, כדי שלכל אחד מן ההורים תהיה דמות להזדהות עימה וכדי לספק איכויות טיפול גבריות ונשיות, אשר משלימות זו את זו. עם זאת, לצד היתרונות הרבים שצוינו לעבודה בקו, צוין כי לעיתים היא מורכבת ולא פשוטה בשל השונות בין התפיסות המקצועיות בין מתאמים הוריים מרקע מקצועי שונה, בשל חילוקי דעות שעשויים להיות ביניהם ומכיוון שהסכסוך בין ההורים יכול לחלחל למערכת היחסים ביניהם. לכן, הוצע כי מתאמים הוריים העובדים בקו יקבלו הדרכה ייעודית על עבודתם בדרך זו.

■ תוכנית התיאום ההורי:

- מדבריהם של אנשי המקצוע עלתה כחוט השני נחיצותה של תוכנית זו בתוך רצף השירותים להורים גרושים המצויים בעימות בעצימות גבוהה.
- חוזקות התוכנית יוחסו לכך שהתוכנית אינה מתיימרת לטפל בעימות הזוגי עצמו ואף ישנו ניסיון מכוון להסיט את המוקד מן העימות הזוגי ולהתמקד רק בילדים, בהורות וביישום התוכנית ההורית. עם זאת, חשוב לציין כי היו הורים שראו בכך דווקא חולשה של התוכנית. לדברי המרואיינים חוסר ההתמקדות בעימות הזוגי מתאפשר מכיוון שהתוכנית מובנית, ממוקדת, עתירת נהלים ומציעה שימוש בכלים מגוונים לפיתוח תקשורת הורית מכבדת ושימוש במיומנויות של גישור ופתרון בעיות. ואכן, תוארו מקרים שבהם התיאום ההורי הניב שיתוף פעולה בין ההורים לטובת הילדים, וזאת בניגוד להתרשמות קודמת שהייתה בנוגע למשפחות אלה, שלא ניתן לטפל בהן.

- אנשי המקצוע תיארו הצעות לייעול ולשיפור התוכנית במקרים שבהם התוכנית לא מצליחה להשיג את יעדיה ולהניב שיתוף פעולה בין ההורים. חלק מן המרואיינים הציעו דרכים שונות לצמצום העימות הזוגי בד בבד עם התיאום ההורי כדי להגדיל את היתכנות ההצלחה של התוכנית. אחת ההצעות הייתה להגביל את יכולתם של ההורים לפנות לבית המשפט במהלך התיאום ההורי; הצעה נוספת הייתה להיעזר באנשי מקצוע אחרים, במיוחד כאשר העימות מתגבר ונראה כי התהליך נמצא במבוי סתום; והצעה אחרונה, שעלתה גם מדברי ההורים, הייתה לתת טיפול פרטני לכל אחד מן ההורים במקביל לתיאום ההורי, שיספק מקום לעיבוד האובדנים והכעס הנלווים לגירושין.
- מדיווחי ההורים בשאלונים עולה כי חלקם שבעי רצון מתהליך התיאום בשל מקצועיות המתאמים, יכולת ההכלה וההרגעה שלהם ויכולתם ליצור שיח מכבד וממוקד בילדים וכן בשל המרחב המאפשר להתבטא ומלמד אותם להקשיב ולתקשר זה עם זה. לצד זאת, חלק מן ההורים ציינו את חוסר שביעות רצונם מתהליך התיאום בשל מחיר התיאום היקר עבורם, חוסר הסמכות והיכולת לאכוף החלטות והסכמות שמתקבלות בתיאום, התמקדות רק בילדים ולא בתמונה הכללית, חוסר בפגישות אישיות עם ההורים ושעות שאינן גמישות. כמו כן הורים ציינו כי התיאום אינו מתאים למקרים שבהם יש אלימות במשפחה והתקשורת מלווה בפרדוקסל להיפגע.

מסקנות והמלצות

ממצאי המחקר מצביעים על כך שהתוכנית אכן תורמת למשפחות בהיבטים הרצויים: גיבוש הסכמות בין ההורים בנוגע להורות המשותפת, הוצאת הילדים מן העימות הזוגי, שיפור ברמת התקשורת והיחסים בין ההורים וכן הקלה על מערכת הרווחה והמערכת המשפטית. שינויים אלו מאפשרים למשפחות הנתונות בעימות בעצימות גבוהה להפחית את ההשפעות השליליות של העימות עליהם ועל ילדיהם וכן להקל על המערכת המשפטית והטיפולית המסייעת להם.

לצד זאת, עולות ההמלצות שלהלן:

- **מומלץ לפעול לצמצום השהיות התהליך ונשירה מן התוכנית:** כדי לצמצם את שיעורי הנשירה הגבוהים מתהליך התיאום יש לבחון את הגורמים להשהיות התהליך ולפתח אסטרטגיות לצמצומן. כמו כן כדי לסייע להורים לסיים את תהליך התיאום ולחזור אליו גם לאחר השהיה, חשוב לפעול להגברת ממשקי שיתוף הפעולה בין מערכות המשפט (בתי המשפט, בתי הדין הדתיים ועו"ס לעניין סדרי דין) ובין התיאום ההורי. נוסף לכך, מומלץ לבחון מאפיינים של תיאומים שהסתיימו כמתוכנן על פי המתאמים וללמוד מהצלחותיהם, וכן לחדד את ההגדרה בנוגע ל"סיום כמתוכנן" של משפחות בתיאום.
- **מומלץ לבחון התאמה דיפרנציאלית של מטרות התוכנית ומהלכה:**
 - **התאמת התוכנית למשכי תיאום שונים:** לנוכח שיעורי הנשירה הגבוהים בתוכנית, מומלץ לפתח מערך תיאום הורי "קצר-טווח" להקניית כלים ראשוניים להתמודדות עם עימותים עבור הורים המתקשים להתמיד בהליך התיאום לאורך זמן.
 - **התאמת התוכנית לסוגים שונים של משפחות:** מן הראיונות עולה כי ישנו צורך להתאים את התוכנית לאוכלוסיות 'קצה' שהתוכנית מתקשה לתת להן מענה, כגון הורים עם מחלות נפש, מכורים, משפחות הסובלות מאלימות, משפחות הסובלות מעימות כרוני וחמור, משפחות המאופיינות במחלוקות מתמשכות על נושאים כספיים, משפחות עם הסכמי משמורת זמניים

ומשפחות עם ניכור הורי. כמו כן מבירור שנעשה לאחר סגירת התחנה בנצרת במהלך הפיילוט, ומן הראיונות בנושא, עלה גם כי מומלץ לפעול להתאמת התוכנית למאפיינים תרבותיים ודתיים כדי לקדם את התוכנית גם בקרב אוכלוסיות שאינן יהודיות, כגון האוכלוסייה הערבית.

▫ **התאמת התוכנית לרמות עימות שונות:** בשל ממצאים המראים קשר מובהק בין רמת עצימות עימות גבוהה ובין סיכויי ההצלחה בתיאום, מומלץ לפתח אסטרטגיות לזיהוי רמת עצימות העימות בתחילת התוכנית ובמהלכה ולהתאים את מטרות התוכנית לרמה זו. כמו כן בהסתמך על המלצות אנשי המקצוע שרואיינו, מומלץ להציע טיפול פרטני לכל אחד מן ההורים במקביל לתיאום ההורי, כדי לפעול להפחתת עצימות העימות הזוגי.

▪ **מומלץ לפעול ליישום מלא יותר של התוכנית על פי המודל המתוכנן:** מומלץ להקפיד על כך שתקופת ההכנה לתוכנית לא תימשך יותר מן הנדרש על פי תדריך התיאום – עד חודש ימים. נוסף על כך, כדי להגיע לתוצאות מיטביות על פי יעדי התוכנית מומלץ לפעול למתן התערבות ממושכת יותר, המותאמת למודל התוכנית – כתשעה חודשים וחצי בממוצע. על פי ממצאי ההערכה, מומלץ לשאוף להגיע ל-15-20 פגישות עם שני ההורים. מומלץ גם להקפיד על שילובן של משפחות העומדות בתנאי הכניסה לתוכנית, כלומר משפחות שלהן תוכנית הורית שמאושרת על ידי בית המשפט, ואשר מעורבותה של עו"ס לעניין סדרי דין בעניינם הסתיימה.

▪ **מומלץ לפעול לחיזוק המתאמים ההוריים ולמניעת שחיקתם:** מומלץ להעניק למתאמים הדרכה פרטנית ותגמולים שונים, וכן לספק הדרכה על העבודה המשותפת (ב'קו') לצורך התמודדות עם השפעות העימות ההורי על היחסים בין המתאמים.

▪ **מומלץ להמשיך ללוות את התוכנית במחקר:** לצורך המשך טיוב התוכנית מומלץ לערוך מחקר המשך על הטמעת התוכנית ויישומה בהתאם למסקנות דוח זה.

דברי תודה

ברצוננו להודות לשותפינו על העבודה המשותפת לאורך כל שלבי הפעלת התוכנית ועל שנתנו בנו אמן ואפשרו לנו להיות חלק מבנייתה ועיצובה של תוכנית חיונית וחשובה זו.

במשרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים – לעו"ס רקפת עצמון, מנהלת השירות למען הילד (אימוץ) ועו"ס ראשית לשעבר לעניין סדרי דין; למרים ספיר בן לולו, עו"ס ראשית לעניין סדרי דין ומפקחת ארצית בדימוס על תוכנית תיאום הורי, אגף משפחה וילד בקהילה; ולעו"ס ריזי ארליך, מפקחת ארצית על מרכזי קשר ותוכנית תיאום הורי, אגף משפחה וילד בקהילה, על שיתוף פעולה הדוק עימנו לאורך שלבי המחקר. ליוסף (אסי) אהרונב, מנהל אגף מחקר, באגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה, על מעורבותו וסיועו בגיבוש מתווה המחקר בשלבי הראשונים.

בג'וינט ישראל-אשלים – לשרית ויזל, ראש תחום משפחה ולמנהלת תוכנית הפיילוט הארצית עו"ס זוהר טל לינדר וקודמתה בתפקיד עו"ס לימור באומן.

תודה מיוחדת לעידית הוניגמן, אשר הייתה אמונה על התאמת התוכנית למאפייני המשפחות בארץ ועל הובלת תוכניות ההכשרה למתאמים והדרכתם השוטפת.

תודה לעמיתינו במכון מאיר-ג'וינט-ברוקדייל: לוצ'סלב קונסטנטינוב, חוקר עמית; לדימיטרי רומנוב, היועץ הסטטיסטי; ולד"ר לייה מורן גלעד, ראש חטיבת המשפחה.

תודה מיוחדת לד"ר טלי באיר-טופילסקי, ראש צוות ילדים בדימוס על שליוותה את פיתוח תוכנית התיאום ההורי והובילה את המחקר בשנותיו הראשונות.

תודה לכל בעלי התפקידים שהסכימו לקחת חלק בראיונות, לתרום מזמנם ולספק לנו ידע רב ותובנות חשובות. תודה לכל המתאמים ההוריים בכל מרכזי הפיילוט על שיתוף הפעולה ההדוק והפורה עימנו לאורך כל שנות המחקר.

תודה חמה כמובן להורים שהשתתפו בתוכנית התיאום ההורי, שהקדישו מזמנם והשתתפו במחקר בטרם התיאום ולאחריו.

תוכן עניינים

1	1. מבוא
3	2. סקירת ספרות
10	3. תוכנית התיאום ההורי בישראל
10	3.1 מטרות התוכנית
11	3.2 אוכלוסיית היעד של התיאום ההורי
11	3.3 הפעלת פיילוט תוכנית התיאום ההורי
11	3.4 דרכי העבודה
12	3.5 תשומות הפיילוט
13	4. המחקר
13	4.1 מטרות המחקר
13	4.2 אוכלוסיית המחקר
14	5. מערך המחקר
14	5.1 המודל הלוגי
14	5.2 הרכיב הכמותי
17	5.3 הרכיב האיכותני
17	5.4 אתיקה
19	6. ממצאים
19	6.1 מאפייני אוכלוסיית המחקר
21	6.2 תוצאות התיאום ההורי
38	6.3 יישום תהליך התיאום ההורי במהלך הפיילוט
43	6.4 הצלחת התיאום ההורי
47	6.5 תפיסות אנשי המקצוע וההורים בנוגע לתוכנית התיאום ההורי
58	7. מגבלות המחקר
59	8. סיכום, מסקנות והמלצות
59	8.1 סיכום
60	8.2 מסקנות
63	8.3 המלצות
66	עוד פרסומים של המכון בנושא
67	מקורות

72	נספחים
72	נספח א: המודל הלוגי למחקר
73	נספח ב: כלי המחקר ברכיב הכמותי
75	נספח ג: ניתוח הגורמים (factor analysis) עם רוטציית ורימקס בכריטי מדד 'רמת עצימות עימות גבוהה'
78	נספח ד: מהימנות מדדי הבדיקה בשאלוני ההורים
80	נספח ה: מתאמי קשר בין סוגי ההסכמות ובין הצלחת התיאום

רשימת לוחות

16	לוח 1: היקף משתתפי המחקר במדידות השונות על פי מגדר וייצוג משפחתי
20	לוח 2: המאפיינים הסוציו-דמוגרפיים של משתתפי המחקר במדידה הראשונה, על פי מגדר
24	לוח 3: מודל גרגסיה לניבוי גיבוש הסכמות באמצעות מאפייני התיאום ההורי
26	לוח 4: מדדי תוצאה בתחום הוצאת הילדים מן העימות, דיווח המתאמים
28	לוח 5: מדדי תוצאה בתחום התקשורת, דיווח המתאמים ההוריים
28	לוח 6: מדדי תוצאה בתחום התקשורת בטרם התיאום ההורי ולאחריו, מדיווח ההורים
29	לוח 7: הבדלים בין המדידות בטרם התיאום ההורי ולאחריו במדדים ובפריטים של תקשורת שלילית
30	לוח 8: מדדי תוצאה בתחום עמדות ההורים זה כלפי זה, מדיווח ההורים
30	לוח 9: הבדלים בין המדידות בטרם התיאום ההורי ולאחריו במדדי עמדות ההורים זה כלפי זה
31	לוח 10: שינוי בעמדות ההורים הנוגעות לחשש מאלימות ההורה השני, דיווח ההורים
31	לוח 11: הבדלים בין המדידות בטרם התיאום ההורי ולאחריו בפריטי עמדות ההורים הנוגעות לחשש מאלימות ההורה השני
32	לוח 12: מדדי תוצאה בתחום מאפייני היחסים בין ההורים, מדיווח המתאמים
32	לוח 13: מדדי תוצאה בתחום אפיון היחסים בין ההורים, מדיווח ההורים
33	לוח 14: הבדלים בין המדידות בטרם התיאום ההורי ולאחריו בפריטי מאפייני היחסים בין ההורים
34	לוח 15: מדדי תוצאה בתחום התנהגויות מזיקות של ההורה האחר, מדיווח ההורים
35	לוח 16: הבדלים בין המדידות בטרם התיאום ההורי ולאחריו במדדי התנהגויות מזיקות של ההורה האחר
36	לוח 17: הבדלים בין המדידות בטרם התיאום ההורי ולאחריו בפריטי הדיווח על אלימות, מדיווח ההורים
44	לוח 18: מודל גרגסיה לניבוי הצלחת התיאום ההורי כתוצאה ממאפיינים אישיים, ממאפייני התיאום ההורי ומרמת עצימות העימות

רשימת לוחות בנספחים

- 73 לוח ב1: פירוט כלי המחקר, עיתוי המדידה ותחומי המדידה
- 74 לוח ב2: כלי המחקר המרכיבים את שאלון ההורים בתחילת ההתערבות
- 78 לוח ד1: מהימנות מדדי הבדיקה בשאלוני ההורים

רשימת תרשימים

- 23 תרשים 1: שיעור ההסכמות שאליהן הגיעו ההורים במהלך התיאום ההורי בחלוקה לפי סוגי ההסכמות. דיווח המתאמים ההוריים
- 34 תרשים 2: דיווח ההורה על התנהגויות מזיקות של ההורה השני כלפיו או כלפי הילדים
- 35 תרשים 3: דיווח האבות והאימהות על אלימות של ההורה השני כלפיהם וכלפי הילדים
- 37 תרשים 4: שיעור ההורים שהשתמשו במערכת המשפט, על פי דיווחי ההורים והמתאמים
- 39 תרשים 5: התפלגות מקורות ההפניה לתיאום ההורי
- 40 תרשים 6: התפלגות משך זמן ההכנה של המשפחות לתיאום ההורי
- 40 תרשים 7: התפלגות המשפחות על פי משך התיאום ההורי
- 42 תרשים 8: פירוט הסיבות לסיום התיאום ההורי בטרם השלמתו, על פי דיווח המתאמים

